

keling van de universiteit in termen van een secularisatiethese, maar dat betekent allerm minst een depreciatie van het beginstadium, waarin geloof en wetenschap nog konden gelden als twee zijden van één medaille. Deze dynamische benadering (kennis vermeerderd zich, en verandert in de loop van dat proces) doet denken aan de pedagogische geschiedopvatting van Petrus Hofstede de Groot, die in de negentiende eeuw eveneens de Moderne Devotie als bakermat beschouwde (via de Latijnse scholen en bijbehorende fraterhuizen) van voorbereidend academisch onderwijs. Een verschil is dat Hofstede de Groot (hoewel zelf afkomstig uit het Oost-Friese Leer) met de Moderne Devotie ook de 'Nederlandse' oorsprong van de universiteit accentueerde, terwijl Van Berkel het karakter van dit instituut juist in verbinding brengt met de oriëntatie ervan op Duitsland.

De economische banden met Munster, Bentheim, Oost-Friesland en het Duitse Noordzegebied waren al in de Hanzetijd sterk geweest. Bij het traktaat van Reductie in 1594 werd echter bepaald dat Stad en Ommelanden als één provincie deel zouden worden van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Al gauw daarna kwam het plan op om in de stad een 'collegium of Hooge Schoole' te stichten, in navolging van Leiden (1575) en Franeker (1585). De aangewezen figuur om dit voor te bereiden was de al genoemde Ubbo Emmius, hoofd van de Latijnse school (Sint Maartensschool). Zonder tekort te doen aan het in 1579 erkende principe van wetensvrijheid streefde hij naar hechte samenwerking van onderwijs en calvinistische overheid. In het onderricht, op alle niveaus, kwamen de Nederlandse geloofsbelijdenis van 1561 en de Heidelbergse catechismus van 1563 ruim aan hun trekken. In de analyse van Van Berkel betekent dit dat de stichting van de universiteit in eerste instantie calvinisering van de samenleving beoogde, in een gewest waarin aan het begin van de zeventiende eeuw nog maar een minderheid van de bevolking tot de Gereformeerde Kerk behoorde (p. 60). Opleiding van gereformeerde predikanten, leraren en juridisch geschoolde ambtenaren was dringend gewenst. Aanvankelijk werd gedacht aan een gymnasium illustre, waarbij de 'Hohe Schule' van het Duitse Herborn en Steinfurt als praktisch voorbeeld diende. Door de gunstige economische ontwikkeling van Stad en Ommelanden werd het mogelijk om in te zetten op een 'echte' universiteit,

uiteraard met krachtige steun van de overheid – de hoogleraren zouden benoemd gaan worden door de Gedeputeerde Staten. Illustratief is de herkomst van deze hoogleraren, uiteraard allen gereformeerden: een Oost-Fries, een Duitser, een Zuid-Nederlandse immigrant, een Groninger, een Hollander en een Schot. De plechtige opening van de universiteit vond plaats op 23 augustus 1614 (waarbij Van Berkel best even had mogen toelichten dat het hier de oude juliaanse tijdrekening betreft).

Doel was de opbouw van een calvinistische samenleving, maar van Berkel benadrukt dat dit doel niet enghartig werd geformuleerd. In het plakkaat waarin de Staten van Stad en Lande de oprichting aankondigden werd nota bene verwezen naar de vijftiende-eeuwse koning Alfonso V van Aragón en Napels, die zei dat de staat behoefte had aan scholing in zowel de 'wapenhandel' als de letteren (*disciplina armorum et literarum*). Over religie werd in Groningen slechts opgemerkt dat de opbrengsten van de vroegere kloostergoederen nu deels werden besteed aan het (hoger) onderwijs. De staf bestond uitsluitend uit gereformeerden, maar dat gold niet voor de studenten: 'Het programma moest zowel calvinisten als lutheranen en zelfs welwillende katholieken aanspreken.' De uit Herborn overgekomen hoogleraar theologie Hermann Ravensperger (1586-1625) benadrukte in zijn inaugurele rede dat de mens door de zondeval zijn morele en intellectuele vermogens *bijna* geheel was kwijtgeraakt: studie en wetenschap konden de gevolgen van die betreurenswaardige val ten dele verhelpen. Ubbo Emmius en de zijnen legden een degelijke basis, waarop intellectuele voortgang mogelijk was. Ondanks schaduwzijden garandeerde de calvinistische Republiek een maatschappelijke stabiliteit, zonder welke geen universiteit kan bestaan. Niettemin liet spanning zich nauwelijks vermijden. Groningen profileerde zich maar al te graag als 'orthodox' alternatief voor de remonstrantse opinies die in Leiden en Franeker opgang maakten. De intellectuele speelruimte werd er zo niet groter op, zeker wanneer theologen als de contraremonstrant Franciscus Gomarus zich met het onderwijs in de andere drie faculteiten (de 'vrije kunsten', rechten en medicijnen) gingen bemoeien:

Zo lag er een amalgaam van motieven en strevingen ten grondslag aan de Groningse universiteit. Letterkundig en bijbels humanisme, trots